

ЕДИН ДЪЛГОЛЕТЕН И ПЛОДОТВОРЕН ЖИВОТ, ОТДАДЕН НА БЪЛГАРОЗНАНИЕТО

Георги Димов

Човек не може да не изпита чувство на дълбока почит и признателност, щом се докосне до делото на ветерана на днешното българознание акад. М. Арнаудов, който тези дни презполовява деветото десетилетие на жизнения си път. Нашето удивление нараства още повече, когато се сбlijим и с човека, който и сега продължава да стои с часове над работната си маса, отдаден на научни дирения и размисли за историческото битие на народа ни, допълвайки с нови идеи и материали многобройните си трудове, писани в продължение на близо осем десетилетия. Достатъчно е само да заговорим с 95-годишния учен, за да ни поведе все със същото вдъхновение и учудваща памет из пътищата, по които е бродила изследователската му мисъл, за да извади от забвение и осветли много от онова, което е засягало историческата съдба на нашата народност. С една непритворна национална гордост, житейска и научна умъдреност живеят свидетел на епохата от Освобождението до наши дни ни говори с увлечение и младежки жар за всичко онова, което е давало съдържание на духовното ни битие, за онези първенци на делото и словото, които от Паисий насам са градели величавата сграда на българската национална история, литература, култура.

Историците на българското народознание тепърва ще има да се занимават с делото на този неуморим труженик на науката, направил от нея своя жизнена и творческа съдба. И тогава то ще се види в истинските му измерения и стойности, очистено от неизбежните предубеждения, които някои от съвременниците му все още не могат да преодолеят, съдейки за нещата сякаш от някакви извънисторически критерии.

Дълголетната научноизследователска дейност на акад. Арнаудов заслужава всичко от ни внимание и признателност и с реализираното, и с насоката на търсенията, с онзи патос, който подхранва усилията му да навлезе в нови области на хуманитарното знание и разгадае съкровени тайни на народността, оказало се с неизчерпаем жизнен и творчески потенциал въпреки превратностите на съдбата. Тази дейност свидетелствува и за усилията на националната ни научна мисъл да се издигне до равнището на голямата европейска наука. С някои от трудовете си нашият учен утвърждава и нови насоки в изучаване на литературната и културната история на народа ни, в търсене на надеждни принципи, за да се навлезе по-сигурно в сложната проблематика на духовно-интелектуалната дейност. Поучителни са и плодотворните усилия да съчетава строго научните занимания с работата на университетския преподавател, с изискванията на културния деятел.

Проявил качества на изследвач още от юношески години, бъдещият българовед и литературовед получава широка университетска школовка у нас и в чужбина. И още в началото на нашия век ще се утвърди като учен с широк диапазон на интереси, с рядък преподавателски дар, с отзивчивост към научните и културните потребности на времето, на формиращите се и бързо развиващи хуманитарни дисциплини. В това отношение той следва обаятелния пример на своя учител проф. Иван Шишманов, свързани по-късно двамата в една плодотворна сърдечна дружба.

Очевидно не без въздействието на своя уважаван учител младият учен ще насочи погледа си към българското национално възраждане, на което и Шишманов бе посветил толкова много сили, за да направи крупни приноси в неговото изучаване. Изпълнен с пиетет към дейците на онази неповторимо величава епоха, раздвижили националното съзнание на българина, извели го отново на обществено-политическото и културното поприще, Арнаудов започва да издирва планомерно, с разбиране и изследователска страст всичко онова, което може да послужи като градиво за извайване на образите им, за осветляване на дейността им, за да бъде определено и мястото им в цялостния национално-възродителен процес. В резултат на тази дълголетна напрегната научно и обществено осмислена дейност днес ние разполагаме с десетки трудове, с цялостни монографични изследвания или проблемни студии за почти всички по-значителни възрожденски дейци от Паисий до Ботев. Вестители на нови идеи и принципи за народностно свестяване, идеолози и организатори на националната ни революция, тези бележити личности са очертани и в житейската им орис, и в духовния им ръст, с цялата онази обществено-историческа и семейно-битова атмосфера, сред която те са се формирали и са се изявявали като великани на мисълта и делото. И когато обосновава значението им в историческия план, той не пропуска да посочи и онова, което свързва делото им с новите обществени и духовни потребности на народа ни по пътя на своето народностно утвърждаване и духовно извисяване. Съкровеният му замисъл е да внуши и на новите поколения гражданския патос и родолюбие на възрожденците, възвишените им идеи, все така актуални и необходими за всяка народополезна дейност.

Следвайки своя културно-исторически метод, ученият търси всестранно да документира изследванията си, да гради изводи и характеристики върху широка документална основа, съзнавайки колко ефимерни са съжденията, лишени от подобна опора. Той иска да открие генезиса на явленията, чиито корени често отвеждат в далечни времена, към историята на близки и по-далечни страни. Защото зародилото се на национална почва, извикано на живот, за да задоволи конкретни потребности, често получава стимули отвън, без с това да се накърнява народностната самобитност.

Ако някога малобройната ни възрожденска интелигенция е трябвало да преодолява толкова негодни условия в поривите си за обществено-патриотична и културно-книжовна дейност, то не по-малко трудности е трябвало да преодоляват и първите изследвачи на оная епоха, докато се доберат до необходимите свидетелства, върху които изследователската мисъл е могла да гради своите заключения. А и буржоазните властници, увлечени в политически разпри и жадни за забогатяване, не са били особено отзивчиви към хората на научната мисъл, особено когато техните изследвания са им напомняли кога пряко, кога косвено за дълг към заветите на големите ни дейци от миналото. Тези обстоятелства не могат да бъдат пренебрегвани, когато се съди за учени като акад. Арнаудов, който чистосърдечно признава, че едва днес народната власт е създала най-благоприятни условия за научна дейност, за каквито той е могъл само да мечтае в миналото. Затова при неизбежните критически бележки,

които могат да бъдат отправени било по отношение използваната методология, било относно отделни съждения и концепции, направеното от акад. Арнаудов за изучаване на българското национално възраждане главно чрез живота и делото на големите ни писатели и книжовници представлява солидна основа и предпоставка за по-нататъшни дирения и размисли върху разнообразната проблематика на оная епоха.

Народното творчество в различните му прояви и жанрове е другата любима област, за която нашият изследвач не скъпи сили и време, посветява ѝ се със свойствената си всеотдайност още от най-ранна младост та чак до наши дни. И тук той се ръководи все от същите съображения — да хвърли повече светлина върху културното ни минало, върху всичко онова, което свидетелствува за духовната жизненост на българската народност, незагубила своята творческа мощ и при най-тежките условия на едно нечувано чуждо потисничество. Духовните богатства, завоювани от народа ни през вековете, го вълнуват не само като исторически паметници, но и като проява на едно високохудожествено съзнание, намерило израз в толкова много творби на словото, на четката и длетото. Сродяването с тяхната идейна и естетическа същност е необходима предпоставка за по-нататъшното развитие на националната творческа мисъл, за да бъде тя все така неразривно свързана със съкровено народностното, обществено значимото, идейно-прогресивното. „Без връзка с тая първична основа на мисъл и творчество не може да се мисли за някаква национална литература и за никакъв културен градеж, който би изявил националния гений в ценни търсения и постижения“ — говори ревностният изследвач на българския фолклор.

Пребродил всички краища на родината — от Добруджа до Македония, от Тракия до Западните покрайнини, той издирва и записва песни и приказки, народни обичаи, за да се появят по-късно в отделни томове, придружени от цялостни студии върху потекло, същност и значение на тези неповторими паметници на народностната творческа енергия. Тях той интерпретира в органическа връзка с жизнените социално-битови, естетически и общокултурни потребности на народа ни в историческото му развитие. Народнопесенното творчество свидетелствува и за неговата самобитност, за обществения му, нравствено-философски и интимен свят. Широката ерудиция и проникателен поглед на учения му позволяват да обхване разнородната проблематика на създаденото в миналото, да търси неговите проекции в различни насоки, в творчеството на големите ни писатели. Въз основа на всеобхватни наблюдения и углъбени анализи акад. Арнаудов навлиза в историческото народностно битие, в народопсихологията на българина с всичко онова, което го определя в етническо, езиково, битово, нравствено-психологическо отношение. Влюбен във всичко онова, което говори за народностното, той се вълнува от всяко откритие, скъпи за всеки извор, откъдето може да почерпи нови естетически ценности. Тази любов обаче никога не притъпява критическия усет на учения, който умее да разграничи ценното от посредственото, самобитното от привнесеното, своевременно изобличава всеки опит да се представят сурогати за прояви на народния поетически дух. Дълголетната събирателска и изследователска работа на акад. Арнаудов ни сродява по-цялостно с духовното ни минало, предлага на световната научна общественост нови доказателства за неизброимите богатства, съхранени в недрата на народа. Така той продължава и разширява плодотворните традиции на българските възрожденци, които във фолклора и народното творчество изобщо виждаха залог за национално възможване. В негово лице българската народоука се извисява до нови върхове. И несъмнено завоюваното от акад. Арнаудов и от неговите предходници задължава много съвременната ни фолклористика, която следва да ни поднесе

нови знания за това неопенимо народно богатство, да ни разкрие нови светове от изконно българското, да ни сроди с нови моменти от националната ни съдба.

Колкото и изследователският поглед на учения да е насочен към културните и художествените завоевания от миналото, той живее и с онова, което протича непосредствено пред очите му, което определя духовното съдържание на текущия ден. Убеден в непрекъсваемостта на историко-литературния процес, той изследва с еднакво внимание и предходното, и настоящето, а иска да предугади и тенденциите на по-нататъшното развитие. И то не само като внимателно следи, анализира и обобщава разнообразните явления, характеризиращи литературния живот на времето, но и чрез едно непосредно, пряко общуване с творците на художествени и културни ценности. А той е имал рядката възможност и радост да бъде не само съвременник, но и близък на едни от най-големите ни писатели в следосвобожденска България. Намирал е път да установи дружески връзки с мнозина от тях, да участва в творческото им развитие, взаимно са споделяли тревоги и радости, планове и надежди. Вазов, Яворов, Михайловски, Алеко Константинов, Влайков, Кирил Христов, Дебелянов, Йовков — ето само някои от онези първенци на духа, които са задържали вниманието на литературния историк. Техният жизнен и творчески път е бил предмет на монографични и проблемни изследвания, на критически анализи. Много от тези трудове са характерни с едно рядко изобилие от непосредни наблюдения и всякакъв род документални материали. Дружеските разговори и творчески беседи са давали възможност на проникновения литератор и вещ анкетатор да навлезе в творческата лаборатория на писателя, да узнае най-скритите и неуловими импулси, насочващи към художествена изява, да навлезе в „светая светих“ на човека и художника. В това отношение останеното ни за Яворов, К. Христов, Йовков е уникално в литературната ни история, изходна база и солидна опора за всякакъв род по-нататъшни изследвания. В предговора към последното издание на биографическата и психологическата си анкета с Яворов, правена преди повече от шест десетилетия, Арнаудов пише: „Интересът към анкетата ми върху жизнения път и творческата дейност на големия български поет се запази неизменно и до днес благодарение на обилния материал от преки показания на Яворов, от свидетелства на най-близките му хора и от съображения върху разни страни на вътрешния развой и писателски актив на големия наш лирик и драматик, чиито дни бяха без време скъсени.“ Без да престава и по-късно да се интересува от жизнената и творческата съдба на поета, Арнаудов успява да се добере до нови данни и сведения, да ги види в тяхната взаимоотношеност, да ги преосмисли и подчини на една единна концепция. Затова и книгата му „Яворов — личност, творчество, съдба“, излязла през последните години, ще запази завинаги своята научна стойност. Всеки, който би пожелал да се докосне до тази титанична и трагична личност, станала, както толкова други, жертва на безскрупулното буржоазно общество, не може да не посегне към книгата на акад. Арнаудов.

Интересите му към разнообразната проблематика, свързана с генезиса на художественото произведение, към всичко онова, което съпътства творческия процес, участва в ония „странни“ превъплъщения, при които жизненият факт прераства в художествена ценност, се открояват най-ярко в капиталния му труд „Психология на литературното творчество“. И по замисъл, и по начин на трактовка на проблемите, и по богатство на използвания материал този труд отново потвърждава уменията на автора да подхваща едни от най-сложните и все още недостатъчно осветлени страни на творческия акт. Широко осведомен върху творчеството на големите национални и световни писатели, изследвачът привежда обилни и извънредно показателни материали от всякакъв род, за да разкрие компонентите и „механизма“ на худо-

жествено-творческата дейност, като отхвърля несъстоятелните теории за „божествения“ или „несъзнателния“ произход на произведенията на изкуството. Тук той обосновава и своите реалистични концепции при тълкуване и характеристика на творческата личност с нейните идейно-обществени и художествени пориви, обусловени както от индивидуално-психологически предразположения, така и от обективните закони на литературния процес, от цялостната социална и културно-историческа действителност. Все от реалистични позиции той тръгва и когато говори за значението на поетическата дейност, която с нейните мисловни и емоционални страни упражнява най-силно въздействие върху цялата душевност на хората. И с този си труд, който по характера на проблематиката привлича отдавна вниманието на чужди учени, Арнаудов воюва за едно реалистично изкуство, и то във време, когато разни мистични и идеалистични теории обайваха така широко хората на теоретичната и художествената мисъл. За да се навлезе както в същността на творческата личност, така и в структурата на художественото произведение, в неговия вътрешен строеж, в цялостното му звучене, Арнаудов указва на нови методи за изследване. Така например по пътя на един емпирически метод той ще иска да установи „връзката между слово и психофизически реакции“, подчертавайки „стойността, която добива материалът на поета не само като „знак“ за нещо, като наглед или идея, но и като симптом за определен начин на вътрешно подражание, като рефлекс на едно органическо възбуждане“. И като привежда откъси от Ботеви стихове, изследвачът заключава: „Етосят на тези изповеди и настроението се долавят толкова чрез мислите и чувствата, изказани там пряко, колкото и от своеобразната и заразителна магия на езика, която затрогва нещо извън въображението, именно самата ни органическа природа“. Така Арнаудов улавя някои тенденции, изявили се настойчиво в днешното литературознание. Но за разлика от днешните им адепти той съвсем не изчерпва работата на литературоведа само с наблюдения из областта на езика и външната структура на художествената реч.

Може някои от съжденията на автора на тази интересна книга да са преодолени от съвременната наука, може други да се нуждаят от по-всестранна аргументация, не може обаче да не ни удивлява вещината, с която литературният историк борави с творчеството на мислители и художници от древността до деветнадесети век включително, принадлежащи към различни национални литератури, към различни направления. Компетентността му се чувства с еднаква сила и когато броди из световното литературно развитие, и когато анализира произведения в стихове и проза или теоретични трактати на големи мислители и поети. А и специалните му студии, посветени на такива дарования като Пушкин, Гьоте, Петьофи и др., говорят за едно угълбено виждане и тълкуване на техните творчески индивидуалности, прокарали дълбоки образци в развоя на световната художествена мисъл.

Интензивните научни занимания и университетски преподавания не са пречели на големия учен да развива и активна научно-организационна и литературно-популяризаторска дейност, която също заслужава нашата признателност, защото и тя е съдействувала за художественото съзряване на българската интелигенция. Научното знание да стигне до по-широки кръгове ученият-хуманист и родолюбец е смятал за своя гражданска и нравствена повеля.

Към която и област да е посягал днешният ветеран на българознанието, той е проявявал винаги едно пословично трудолюбие и саможертва в името на науката. Умението му да вижда връзките между явленията, тяхната жизнена основа, историческа обусловеност винаги го е извеждало до значителни обобщения. Испитанията, които е преживял в дълголетния си нелек път, сякаш с нищо не са накърнили необозримата му творческа енергия и духовна

бодрост. И сега, когато вече крачи към столетието, тази негова творческа жизненост продължава да ни дарява нови трудове, да обогатява знанието ни за културно-историческата съдба на българина. Учител на толкова много поколения от българската хуманитарна интелигенция, акад. М. Арнаудов продължава да възпитава и с всеотдайността си към науката, и с готовността си да подкрепя всяко културно дело, и с голямото си родолюбие, и с вярата си в неизмеримите творчески възможности на нацията ни.

От сърце пожелаваме на честития юбиляр още дълги, дълги години да изпълнява тая благородна мисия, толкова необходима и днес, когато народът ни крачи смело по пътя, извеждащ към развито социалистическо общество, когато науката става най-активна и движеща сила на обществения и духовния прогрес, когато проблемите на българистиката привличат все по-настойчиво вниманието и на чуждата научна общественост.